

Divan Şiirinde Pişmanlık Göstergesi Olarak “Keşke” İfadesi

“Wish” Expression as a Sign of Regret in Divan Poetry

Sayfa | 68

Mehmet AKKAYA , Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, mehmet.akkaya@deu.edu.tr

Geliş tarihi - Received: 11 Temmuz 2023
Kabul tarihi - Accepted: 21 Ağustos 2023
Yayın tarihi - Published: 28 Aralık 2023

Öz. Pişmanlık, TDK sözlüğünde “pişman olma, nedamet” şeklinde tanımlanmaktadır. Her insan hayatın değişik evrelerinde yaptığı/yapmadığı/yapamadığı işlerden, yaşadıklarından dolayı pişmanlık duygusunu yaşar. Bu duygu, geriye dönük, geçmişte yaşanan bir durumun sonradan değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkar. Bir anlamda geçmişin değerlendirilmesi, muhasebesidir. Bu duygu dil açısından içinde bir şart durumu (-SA) barındırmaktadır: Yap-SA idim /Yap- MA-SA idim.

İnsanlar pişmanlık duygusu ile farklı şekillerde karşılaşmaktadır. Bazen kendi iç dünyasında yaşadığı bir hesaplaşma ile bazen çevresine karşı, bazen de yaratıcıya karşı yaptığı hatalar nedeniyle bu duyguyu yaşamaktadırlar. İnsan varlığı genellikle bir eylemi gerçekleştirdikten sonra o eylemi değerlendirmekte ve yanlış olup olmadığına karar vermektedir. Bir başka ifadeyle eylemlerin sona ermesiyle birlikte değerlendirme alanı ortaya çıkmaktadır.

Türkçe’de Farsça “pişman” ve Arapça “nedâmet” kelimelerine tam karşılık gelen bir kelime bulunmamaktadır. Ancak bu duyguların ifadesi olarak “keşke” (Şiirde kâşki) dikkati çeker. Her insan gibi divan şâirleri de pişmanlıklarını “keşke” redifli şiirleri aracılığıyla dile getirmektedirler. Bazen yaşadıkları bazen de yaşayamadıkları işler için.

Anahtar Kelimeler: Keşke, Divan Şiiri, pişmanlık.

Abstract. Regret is defined as "remorse, regret" in the TDK dictionary. Every person experiences the feeling of regret because of the things he/she did/did not/cannot do at different stages of his/her life. This feeling arises as a result of a retrospective evaluation of a past situation. In a sense, the evaluation of the past is its accounting. This feeling contains a conditional condition (-SA) in terms of language: Yap-SA idim /Yap- MA-SA idim.

People encounter the feeling of regret in different ways. Sometimes they experience this feeling because of a reckoning in their inner world, sometimes because of the mistakes they made against their environment and sometimes against the creator. After performing an action, the human being usually evaluates that action and decides whether it is wrong or not. In other words, the evaluation area emerges with the end of the actions.

There is no word in Turkish that fully corresponds to the words "pişman" in Persian and "nedâmet" in Arabic. However, as an expression of these feelings, "keşke" (kâşki in poetry) draws attention. Like every human being, divan poets also express their regrets through their poems with "keşke" redif. Sometimes for the things they live and sometimes they don't.

Keywords: Divan Poetry, regret, wish.

Extended Abstract

Introduction. Man is a creature with thought and emotion. In the face of situations and events he encounters, he sometimes decides with his thoughts and sometimes with his feelings and takes action. As a result of the reaction he has shown, the situation or event that caused the reaction reaches a result. In the face of this finished and concluded situation, expectations determine the direction of emotions. In the face of the situation that occurs as a result of the displayed behavior (in the near or distant time), this time the emotions begin to affect the word and behavior. If the behavior shown is reflected in the expectations in a positive way, there is no regret. On the contrary, since the right behavior is shown, an inner peace is experienced. When a situation that does not meet expectations occurs, a feeling of emotional regret is experienced. A reaction is not necessary for this feeling to be experienced. Sometimes, reactions that are not shown in a timely manner cause feelings of regret later on. Whether the behavior is developed or not in the face of a situation and event. In order for this feeling to be experienced, the event, the situation must have happened, must have ended.

The place of wishes in Muhibbi's life. Like every human being, the mighty Sultan Suleiman the Magnificent had a place in his life. Poets express these expressions of regret with poetry. According to Avni from Yenişehir, who said, "It is better not to see you than to see you and become a divan," Muhibbi also saw the face of his lover and fell into love trouble. This feeling is suffering, trouble, trouble.

The place of wishes in the life of Şemsî Pasha. XVI. Şemsî Pasha, one of the pashas who drew attention with his duties and works of the century, is known for his perfectionism. It is known that the pasha, who was the head of Enderun and was the governor of Anatolia and Rumelia, was especially close to Selim II. The mosque and complex (in today's Üsküdar pier), which he had the Architect Sinan built in his name, are famous. The other name of this mosque is "Asparagus". The situation that emerged as a result of the examination of the "if only" redifs of the pasha, who obviously thought about the details in every work, is as follows:

The place of wishes in Nev'î's life. XVI. Nev'î, one of the greatest representatives of century divan poetry, has a different understanding of poetry. The poet, with a gentle spirit, who expressed his inner world and various reflections in the face of nature and life, by staying on the plane of emotion, comprehended the four sultans' periods and established closeness with them in various degrees, but he gained his real reputation and fame during the reign of Murad III (Tulum-Tanyeri, 1977).).

The place of wishes in Hayretî's life. XVI. Hayretî, one of the rind-meşreb poets of the century, is from Vardar Yenice and is known for reflecting the characteristics of the Balkan culture in his poems. It is possible to see the traces of the Bektashi tradition from time to time in the poems of the poet who deals with the subjects related to daily life. From his words, it can be observed that he is indifferent to life. He added richness to divan poetry with his comfortable, fluent, and burdensome utterances. Love is one of the main themes of the poem. It is not possible for those who experience this feeling not to suffer from it. Hayretî regrets that he wished I had not lost my mind due to love and not attached to the love branch, had not fallen into flames and burned. In this case, love has been experienced, its manifestations such as crying, moaning, trouble, suffering have been experienced.

The place of wishes in Figani's life. He is one of the poets of the legal period. The poet, who owns a divançe, draws attention with his easy and burdensome utterances. He increased his fame with his Syriac, which he wrote for the circumcision wedding of Kanuni's princes Mustafa, Mehmed and Selim. The poet is known for his frequent use of proverbs and folk idioms and for reciting poems in the folk language.

Sayfa | 71

It is a human emotion to love and regret seeing the trouble of love or the disloyalty of the beloved. The expression "if only", which is one of the verbal reactions of the feeling of regret, also found its counterpart in Figani's poems.

Conclusion. The remarkable reasons and sources of regrets experienced as a result of the evaluation of the poems of five selected poets from the 16th century are as follows:

1. After seeing the lover and falling in love, there was regret in the process of suffering the troubles, troubles and sorrows brought by love.
2. Reasons for falling in love can be given as reasons such as seeing, wandering around, seeing your height, watching your figure.
3. The desire for commune, the fact that at the end of the days spent waiting for loyalty from the beloved and not being able to get rid of the trouble of hijran.
4. Regret for repentance.
5. The delusion of seeing the lover with someone else.
6. Regret due to coming to mind, moving away from insanity.
7. Regret for the tears shed in vain for the sake of the beloved.
8. Disappointment due to believing in the words and promises of the lover.
9. The lover, who can only see his beloved in a dream, encounters reality due to waking up from the dream and
10. Reasons such as regrets due to impatience are noteworthy.

Giriş

İnsan, düşünce ve duyguya sahip bir canlıdır. Karşılaştığı durum ve olaylar karşısında kimi zaman düşünceleriyle kimi zaman da duygularıyla karar verir ve harekete geçer. Göstermiş olduğu tepki sonucunda tepkiye sebep olan durum veya olay bir sonuca ulaşır. Bitmiş ve sonuçlanmış bu durum karşısında beklentiler duyguların yönünü belirler. Gösterilen davranış sonucunda (yakın veya uzak zamanda) ortaya çıkan durum karşısında bu kez duygular söz ve davranışa etki etmeye başlar. Eğer gösterilen davranış beklentilere olumlu yönde yansımışsa pişmanlık duyulmaz. Tam tersi isabetli davranış gösterildiği için bir iç huzur yaşanır. Beklentilere uygun olmayan bir durum gerçekleştiğinde ise duygusal olarak bir pişmanlık duygusu yaşanır. Bu duygunun yaşanması için mutlaka bir tepki şart değildir. Bazen zamanında gösterilmeyen tepkiler de sonradan pişmanlık duygusunun yaşanmasına neden olur. İster bir durum ve olay karşısında davranış geliştirilsin ister geliştirilmesin. Bu duygunun yaşanması için mutlaka olayın, durumun yaşanmış olması, bitmesi gerekir.

Problem durumu

1.1.Keşke'nin anlam ve fonksiyonu nedir?

Alt problemler

2.1.Muhibbî'nin pişmanlık nedenleri nelerdir?

2.2.Şemsî Paşa'nın pişmanlık nedenleri nelerdir?

2.3.Nev'î'nin pişmanlık nedenleri nelerdir?

2.4.Hayretî'nin pişmanlık nedenleri nelerdir?

2.5.Figânî'nin pişmanlık nedenleri nelerdir?

Sınırlılıklar

Bu çalışma, divan şiirinden Şemsî Paşa, Muhibbî, Nev'î, Hayretî, Figânî'nin "Kâşki" redifli gazelleriyle sınırlandırılmıştır. Divan şiirinde şiir metni içinde geçen ve redif olarak kullanılmayan "keşke" ifadeleri dahil edilmemiştir.

İnsanlar, pişmanlık duygusu ile farklı şekillerde karşılaşmaktadır. Bazen kendi iç dünyasında yaşadığı bir hesaplaşma ile bazen çevresine karşı, bazen de yaratıcıya karşı yaptığı hatalar nedeniyle bu duyguyu yaşamaktadırlar (Erenay, 2018). Elbette duygusal bir varlık olan insanın çok değişik nedenlerle bu duyguyu yaşaması mümkündür. Arapça'da nedamet, Farsça'da pişman kelimesi karşılığında Türkçe'de ökünme fiili pişmanlık duymak, nadim olmak,üzülmek, sızlanmak, yakınmak (nevruz,2000) anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin duygusal tepki olarak karşılığı "keşke" olarak değerlendirilebilir.

İnsan tabiatı gereği bu duyguyu yaşar. Beklentilerin sonuçlarına göre pişmanlığın derinliği değişir. Etimolojik olarak Sanskritçe'ye dayanan bu kelime pek çok dilde farklı kelimelerle karşılık bulmaktadır. İnsan varlığı genellikle bir eylemi gerçekleştirdikten sonra o eylemi değerlendirmekte ve

yanlış olup olmadığına karar vermektedir. Bir başka ifadeyle eylemlerin sona ermesiyle birlikte değerlendirme alanı ortaya çıkmaktadır (Yalvaç Arıcı, 2020).

İnsan, bir hareketin ve bu harekete bağlı olarak gerçekleşen sonuçları algılama ve muhakeme sürecini ne zaman yaşamaya başlar ve doğrunun-yanlışın ayırıcısına ne zaman varabilir? Sabırlık denilen yaşta idrak meselesi henüz tam olarak gerçekleşmemiştir.

Sayfa | 73

Pişman olabilme yetisinin genel olarak yedi yaş ve dolaylarında, kimi durumlarda ise daha geç kazanıldığı öne sürülür (Zeelenberg- Picters,2007). Ergenlik ise pişmanlığın zirve yaptığı bir dönüm olarak karşımıza çıkar. Özgürlüğü hisseden birey, kendi kararlarını vermeye başladıkça sorumluluğu artar ve sonunda yaptığı hatalarla yüzleşmek durumunda kalır. Pişmanlık, yaşanan durumun daha iyi olabileceğinin farkına varılmasıyla kişide “ keşke “ ile başlayan cümleleri kurmasına yol açar ve kişiye rahatsızlık veren, üzüntüyü ortaya çıkaran kompleks bir yapıdır.

Pişmanlığın din ve inançla iltisakının değerlendirilmesi de mümkündür. Konya bu açıdan bakılırsa kişinin önceye ait işlemiş olduğu günahlar ve yapmış olduğu haksızlıklar sonucunda bu duyguyu yaşaması olağan bir durumdur. Geçmişe yönelik bir değerlendirme sonucunda nedamet duygusunu hisseden kişinin duygusunu “tevbe” ederek telafi etme teşebbüsü söz konusudur.

Tevbeye götüren pişmanlığın sebepleri şöyle sıralanabilir:

1. Vicdanî düsturlara ters davranmak,
2. Fırsatları değerlendirememek,
3. Hedeflenen sonuçların oluşmaması,
4. İnsan zaafı,
5. Ümitsizlik ve acelecilik,
6. İstignâ ve ölümsüzlük arzusu,
7. Dünyevîleşme ve cimrilik,
8. Bencillik ve hased,
9. Kibir ve zorbalık,
10. Korku ve kaygılar,
11. Öfke ve intikam duygusu,
12. Cehalet ve yanlışta ısrar,
13. Nankörlük ve haddini aşma (Erenay, 2018).

Günlük hayatın içinde ve dünyanın insanı cezbeden görüntüsü yanında daha pek çok etmen kişiye pişmanlık duygusu yaşatabilir. İstenmedik bir davranışta bulunmak, bir söz söylemek gibi eyleme dayalı ve sonradan kişiye yapmasaydım dedirten davranışlar yanında yapsaydım gibi eylemsizlik davranışları da bu duyguyu yaşatabilir. Bu duygunun oluşmasında dil yapısı olarak şart eki –SA/SE etkin rol oynamaktadır. Mesela; yap-MA-SA idim / Yap- SA- idim.

Bunun yanı sıra tembellik yapmak ve bir işi yapılması gereken zamanda yapmak yerine ertelemek, aceleyle karar vermek ve iyice bir düşünüp değerlendirme süreci geçirmemek, kararsız kalmak ve seçenekler arasında sıkışıp kalarak oluşacak sonucun sorumluluğunu almaktan kaçınmak (Arıcı, 2015). Bilgi eksikliğinden kaynaklanan belirsizlikler, kendini kontrolde başarısızlık, eylem ve tercih aşamasında hissedilen duygular, önceki tecrübelerin etkisi, seçilen seçeneğin tatminsizliğe götürmesi bu etkenlerin başında gelir (Özdemir-Düzgüner, 2020).

Muhibbî'nin hayatında "keşke"lerin yeri

Her insan gibi kudretli padişah Kanunî Sultan Süleyman'ın da hayatında keşkelerin yeri vardır. Şairler, bu pişmanlık ifadelerini şiirle ifade ederler. "Görmemek yeğdir seni görüp dîvâne olmaktan" diyen Yenişehirli Avnî'nin dediğince Muhibbî de sevgilinin yüzünü görüp aşk derdine düşmüştür. Bu duygu çiledir, derttir, başa beladır. Şair, keşke senin güzel yüzünü görmeseydim de âşık olup gönül mülküne kavgalar salmasaydım, diyor:

"Kılmasam cânâ cemâlün ben temennâ kâşki

Salmasam dil mülkine her lahza gavgâ kâşki " (Muhibbî- 2784/1)

Güneşe bakmak gözü yaşartır. Sevgilinin gün yüzüne bakmaksa hem yaşartır hem de yaşlar döktürür. Derde düşünce o gün yüzü gördüğüne pişman olur Muhibbî :

"Gün yüzüne bir nazar kıldum tola geldi gözüm
İtmeseydüm ben anı hergiz temâşâ kâşki " (Muhibbî- 2784/2)

Aşk ateşi gönül mülküne düşmeyegörsün, harab eder. Aşk ateşi göğüste yanmaya başladıysa gönül harabeye döner. Muhibbî, keşke aşk ateşi sinemde yanmasaydı da gönül harab olmasaydı diyor.

"Şu'le-i ışkı yakup dil mülkini kıldı harâb
Olmasa ışk ateşi sinemde peydâ kâşki " (Muhibbî- 2784/3)

Gönül, sevgilinin saç zincirine bağlandı mı br ömür peşinden sürüklenir gider. Ne karar kalır, ne istikrar. Sevda da saç gibi karadır. Şair, aşkın derdini görünce keşke bu sevda başıma gelmeseydi demek ama iş işten geçmiştir:

"Tolaşup sevdâ-yı zülfe oldu gönlüm bî-karâr
Gelmeseydi başuma benüm bu sevda kâşki " (Muhibbî- 2784/4)

Sevgilinin kaş yayı ile kirpik oklarını aşığın sinesine attıktan sonra onulmaz yaralar açar. Bu yaraya sevgiliden merhem beklemek boşunadır. Yaralar açıldıktan sonra keşke bu oklara hedef olmasaydım demek boşunadır:

"Ey Muhibbî çünkü merhem urmaz âhır yarana
Urmasa gamz oklarını ol kaşî yâ kâşki " (Muhibbî- 2874/5)

Muhibbî'nin "keşke" redifli şiirine bakıldığında bitmiş bir eylemin sonunda çekilen sıkıntı ve dertlerden dolayı yaşanan durumdan dolayı bir şikayet söz konusudur. Olmamış, gerçekleşmemiş bir eylem için pişmanlık yoktur. Şair, keşke yapsaydım gibi bir duyguyu yaşamamaktadır.

Şemsî Paşa'nın hayatında "keşke"lerin yeri

XVI. Yüzyılın görevleriyle ve eserleriyle dikkat çeken paşaların biri olan Şemsî Paşa, mükemmeliyetçiliği ile bilinir. Enderun'un başında bulunmuş, Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği yapmış paşanın bilhassa II.Selîm ile yakınlığı malumdur. Adına Mimar Sinan'a yaptırdığı (bugünkü Üsküdar iskelesinde) cami ve külliyesi meşhurdur. Bu camii diğer adı "kuşkonmaz"dır. Her işinde teferruatları düşündüğü belli olan paşanın "keşke" rediflerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan durum şöyledir:

Her göz gibi Şemsî de dünya gülşenini seyre dalmış, güzelliklerine ve güzellerine hayran olmuştur. Bu dünya bahçesinde serviden yüce bir güzelin boyunu görmüş ve gönül samanlığına bir kıvılcım düşmüştür. Bundan sonrası dert, ıstırap, keder ve gözyaşındır. Şair, bundan muhtatip olup görmeseydim keşke demektedir:

“İtmeyeydüm gülşen-i dehri temâş3a kâşki
Görmeyeydüm kâmetün tek serv-i bâlâ kâşki” (Şemsî- 445/1)

İnsan bazen elindekinin değerini bilmez de gün gelir en azıyla kanaat eder ama iş işten geçmiştir. Talih, sevgilinin ayağına yüz sürmeye fırsat verse aşık evin itleri gibi eşik taşına başını koyup orada ikameye can atar:

“İtlerün gibi başum kordum işigün taşına
Pâyuna yüz sürmeğe el virse dünyâ kâşki” (Şemsî- 445/2)

Ayrılık aşğa ölüm gelir. Onun için bundan artık dert olmaz. Sevgiliye kavuşma isteği nafiledir, zira vuslatı istedikçe sevgili bir fersah uzağa kaçar. En iyisi aşık olup da bu derde düşmemekti diyor Şemsî ama vuslata yol bulamaz:

“Hey ne müşkil derd-imiş iy dost hicrânun senün
İtmeyeydüm vaslunu senden temennâ kâşki” (Şemsî- 445/3)

Sevgilinin kalbi taş gibidir. Ona hiçbir şey tesir etmez. Aşğın en perişan hali karşısında bile gönlü yumuşamaz. Şair, keşke çaresiz aşğın bu hallerini görüp de merhamet etse, kitaplarında ayrılık kanunu olmasa dileğindedir ama bu kanun değişmez:

“Gördüğü dem âşık-ı bî-çâreye terahhum eylese
Hûblarda olmasa kânun-ı ferdâ kâşki” (Şemsî- 445/4)

Günah işleyene düşen gönülden tevbe etmektir. İnsan, sevmeye de tevbe edebilir ama gönül, tevbe dinlemez. Şair, tevbeyi unutup keşke bir gül goncası gelse de koynuma girse der. Bu istek nafiledir ve sadece keşkede kalmaktadır:

“Tevbe itdiyse ne var Şemsî günahkâr olmadı
Koynına girse gelüp bir ved-i ra'nâ kâşki” (Şemsî- 445/5)

Şemsî'nin “keşke” redifli şiirinin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan durum şudur: Sevgiliyi görmüş ve gayr-ı ihtiyârî âşık olmuştur. Bu duygunun getirdiği acı, keder, gözyaşındır fakat bu duyguyu yaşamakta kişinin ihtiyarı elde değildir. Mıknatısa koşan toplu iğne, güneşe koşan şebnem misali gönül, sevgiliye bağlanmıştır. Burada tamamlanmış bir eylem söz konusudur. Bunun sonucu istenmedik şekilde gerçekleştiği için “keşke” denmiştir. Yine bir sevgiliye kavuşmak gibi bir istek vardır fakat talih bekleneni vermemiştir. Bu durumda istek gerçekleşmemiş olup sonucu görülmediği için keşke olmasaydı yerine keşke olsaydı yapısı geçerlidir. Yine beşinci beyte bakıldığında yaşanmış ve sonucuna göre tevbeyle varılmış bir eylem söz konusu iken aynı durumu tekrar yaşanması için bir istek dikkati çekmektedir.

Nev'î'nin hayatında "keşke"lerin yeri

XVI. asır divan şiirinin en büyük temsilcilerinden biri olan Nev'î, farklı bir şiir anlayışına sahiptir. Daha çok duygu plânında kalarak, tabiat ve hayat karşısında kendi iç dünyasını çeşitli akislerini dile getiren ince ruhlu şâir, dört padişah devrini idrâk etmiş ve onlarla çeşitli derecelerde yakınlık sağlamıştır, ancak asıl itibar ve şöhretini III. Murâd devrinde elde etmiştir (Tulum-Tanyeri, 1977).

Sayfa | 76

Aşk denilen duygu gözde başlar, gözde biter. Şairlerin ifadelerine bakıldığında çoğunun "görmeseydim keşke" diye kendilerini kedere gark eden bu duygunun ilk adımından şikâyet etmeleri kaçınılmazdır. Hele sevgiliyi bir başkasının (rakîb) yanında görmek tarifsiz bir ıstırap yaşatır. Bu durumda kişinin "keşke kör olsaydım da görmeseydim" demesi olası bir tepkidir. Nev'î de aynı dertten mustarip olmalı ki keşke gözlerim görmeseydi de sevgiliyi ağyarla baş başa görmeseydim, demektedir. Bu durumda görme eylemi gerçekleşmiştir fakat bu yakınlığa müdahale mümkün değildir. Böylesi durumlarda bazen "keşke kör olsaydım" bazen de işitilen sözler sonucunda " keşke sağır olsaydım" gibi duygusal tepkilerde bulunmak insan ruhunun geliştirdiği savunma tepkisidir:

"Olmayaydı bende hergiz çeşm-i bînâ kâşki
Görmeyeydim yâri agyâr ile tenhâ kâşki " (Nev'î- 471/1)

Deliler için akıl, başta beladır. Çünkü cünuna vasil olan akli yele vermiştir. Saç karadır, sevda da kara manasınadır. Şâir, keşke delilik erbab(âşık)ı başta akıl belasını ne yapsın, keşke başında saçından gayrı sevda olmasa da bu dertlere düşmeseydi, demektedir. Bu durumda eylem gerçekleşmiş, sevda başa gelmiş ve akıl gitmiştir. Yaşanan durumun olumsuzlukları sonucunda bir hayıflanma, umutsuz bir temenni söz konusudur:

"Başda n'eyler belâyı 'aklı erbâb-ı cünun
Sünbülinden gayrı hiç olmasa sevdâ kâşki" (Nev'î- 471/2)

Aşk, Arapça sarmaşık anlamına gelir. Öyle bir duygudur ki gözde başlar, gönle düşer ve bir zaman sonra hücrelere kadar yayılır. Bir ağacın dibine düşen sarmaşık tohumu ağacın gövdesini, dallarını öyle bir kaplar ki ondan başka bir şey görünmez olur. Canı canan kaplamıştır, canın bir hükmü kalmamıştır. Bu duygu, huzur, saadet getirmez. Sonunda dert, keder, ıstırap ve gözyaşı vardır. Elbette tüm sevenler kavuşmanın aşka mâni olduğunu bilirler ama yine de vuslatı isterler. Bu uğurda vuslat kıyasına vasil olmak için dem-be-dem göz yaşı dökülür fakat vuslata ermek mümkün olmaz. Sonradan dökülen gözyaşlarına, çekilen ahlara pişman olup keşke kendimi bu denli telef etmeseydim diye verilen emeklere acıma durumu kendini gösterir. Bu durumda eylem gerçekleşmiş, sevgiliye kavuşma uğruna nice gözyaşları dökülmüş ama arzulanan sonuç gerçekleşmemiştir. Nev'î, boşa döktüğü gözyaşları için pişmanlık duygusu yaşamakta ve "keşke" gözyaşımı derya misali dökmeseydim demektedir:

"Rûzgâr el virmedi hergiz kenâr-ı vuslata
İtmeseydüm yaşımı 'ışkunda deryâ kâşki" (Nev'î- 471/3)

Sevgili, peri misali güzeldir. Onun yüzünü bir kez görenin ona tutulmaması mümkün değildir. Âşık olduktan sonra iş işten geçmiştir. Bu duygunun kişiye yaşattıkları hep keder, gussa vü gamdır. Pek çok âşık, aşkın duygusal yansımalarını görüp yaşadıkdan sonra pişmanlık duygusunu yaşamaktadır. "Keşke" görüp de âşık olmasaydım diyor şâir Nev'î de:

"Bir görünmez derde ugratdun beni hicrân ile
Kılmamaydum ey perî hüsnün temâşâ kâşki" (Nev'î- 471/4)

Aşk ağlatır, dert söyler. Âşığın aşkın derdiyle ağlayıp inlemekten başka çaresi yoktur. Aşkın en büyük belası ise ayrılıktır. Sevgilinin hasretiyle ağlayıp inleyen Nev'î'yi bu ayrılık öldürür. Aşkta ayrılık olmasa keşke diyor şâir ama ayrılık bu duygunun mukadderatıdır:

“Nev'î-i zârı gam-ı ferdâ-yı hicrân öldürüp
Olmasa kayd-ı ham-ı imrûz u ferdâ kâşki” (Nev'î- 471/5)

Sayfa | 77

Hayretî'nin hayatında “keşke”lerin yeri

XVI. Yüzyılın rind-meşreb şâirlerinden biri olan Hayretî, Vardar Yenice'li olup Balkan kültürünün özelliklerini şiirlerinde yansımasıyla bilinir. Günlük hayatla ilgili konuları işleyen şâirin şiirlerinde zaman zaman Bektaşî geleneğinin izlerini görmek mümkündür. Söyleyişlerinden hayata karşı bir lakaydlık içinde olduğu gözlemlenebilir. Rahat, akıcı, külfetsiz söyleyişleriyle divan şiirine zenginlik katmıştır. Aşk, şiirin ana temalarından biridir. Bu duyguyu yaşayanların bundan mustarip olmaması mümkün değildir. Hayretî, aşktan aklımı zâyi edip aşk bendine bağlanmasaydım, göz göre göre ateşlere düşüp yanmasaydım keşke diye hayıflanmaktadır. Bu durumda aşk yaşanmıştır, ağlamak, inlemek, dert, cefa gibi tezahürleri yaşanmıştır. Eylem bitmiştir, bu eylemin sonucunda yaşananlardan dolayı pişmanlık göstergesi olarak “keşke” demekten başka çare yoktur :

“Bend-i 'ışka ben delü bağlanmayaydım kâşki
Göz görürken oda düşüp yanmayaydım kâşki” (Hayretî- 461/1)

Söz vermek insana özgü bir inandırma işidir. Söz verince mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Oysa sevgilinin hiçbir zaman ahde vefa gösterdiği görülmemiştir. Çoğu kişi gibi şâir de sevginin vefa sözlerine inandığı için sonradan pişman olmuştur. Bu durumda beklenti istendiği şekilde gerçekleşmemiş, hayal kırıklığı yaşanmıştır. Boş hayal kurmaktan dolayı pişmanlık tepkisi olarak “keşke” inanmasaydım denmiştir:

“Gerçi 'ahd itdün vefâya itmedün 'ahde vefâ
'Ahdüne ey bî-vefâ inanmayaydım kâşki” (Hayretî- 461/2)

Âşık için en güzel bağ, sevgilinin zülûf zinciridir. Ancak zincir ancak aşktan deli olanlar için münasıptir. Her âşık hep bu zincirle bağlanmayı arzu eder. Ancak bu durumda âşık akıllanmış ve zincire bağlanma umudunu kaybetmiştir. Eylem sonlanmış ama yapılamamış, gerçekleşmemiş bir hayal için pişmanlık hissedilmiştir. Keşke akıllanmasaydım, saç zincirine bağlansaydım diyor şâir:

“Leylî-i zulfün hayâlidür çü zencîrüm beüm
Âh ben Mecnûn ebed uslanmayaydım kâşki” (Hayretî- 461/3)

Güzeller çocuk misâli hep toprakla oynarlar. Âşığın topak olması sevgilinin elinde bir oyuncak olması demektir. Sevgiliye kavuşmanın yollarından biri olan toprak olma eylemi gerçekleşmemiş olduğu için vuslat da mümkün olmamıştır. Vuslat yolunda bu fırsatı değerlendiremeyen şâir, hayıflanarak keşke bir nefes dahi oyalanmadan toprak olsaydım diye yeis içindedir.

“Dem-be-dem hâk ile oynar eglenürmiş hûblar
Hâk olaydım bir nefes eglenmeyeydüm kâşki” (Hayretî- 461/4)

Sevgilinin gül yüzünü görmek ancak rüyada mümkündür. Düşte bu fırsatı yakalayan âşık, uyanmak istemez. Uyanmak, gerçekle karşılaşmak ve tekrar hicran belasına düşmek demektir. Hayretî de uykusunda sevgiliyi görme şansını yakalamış ancak rüyadan uyanınca hicran gerçeğiyle

Akkaya, M. (2023). Divan şiirinde pişmanlık göstergesi olarak “keşke” ifadesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(Özel Sayı 3), 68-81. DOI. 10.51460/baebd.1325788

karşılaşmıştır. Rüyadan uyanan kişinin ancak iki şekilde tepkisi olabilir: 1. Görülen kötü rüya sonucunda “oh be”, 2. Görülen güzel rüya sonucunda “tüh be” diye. Bu durumda bu güzel rüyadan uyanmanın etkisiyle uyanmaktan dolayı bir nedamet duygusu yaşanmakta ve “keşke” uyanmasaydım denilmektedir:

“Bâg-ı hüsnün seyr iderdüm dün gice seyrümde âh
Heyretî ol hâbdan uyanmayaydum kâşki” (Hayretî- 461/5)

Figânî'nin hayatında “keşke”lerin yeri

Kânunî devri şâirlerindedir. Bir divançe sahibi olan şâir, rahat, külfetsiz söyleyişleriyle dikkati çekmektedir. Kânunî'nin şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğünü için yazdığı Sûriyye'siyle şöhretini arttırmıştır. Şâir, atasözü ve halk deyimlerini sıkça kullanması ve halk diliyle şiirler söylemesiyle bilinir.

Sevip de aşkın zahmetini görünce ya da sevgilinin vefasızlığı karşısında pişmanlık yaşamak insanî bir duygudur. Pişmanlık duygusunun söze dayalı tepkilerinden biri olan “keşke” ifadesi Figânî'nin şiirlerinde de karşılığını bulmuştur. Şâir, sevgiliye gönül verdiği için yaşadığı pişmanlıkla keşke sevmeseydim demekle onun taş kalpli olduğunu görünce pişmanlığı bir kat daha artmakta:

“Âh kim dil-ber sana dil vermeyeydüm kâşki
Seng dilmışsin seni ben sevmeyeydüm kâşki” (Figânî- CIV/1)

Vuslat âşığının yegane arzusu, hayalidir fakat vuslata erdikten sonra aşkın biteceği endişesi her daim sevenin zihnini meşgul eder. Ağlamak, ney gibi inlemek âşıklığın gereğidir. Bir ömür gam köşesinde bekleyen âşık, sevgilinin arzusuyla ömrünü beklemek geçirir de sonunda keşke böyle yaşamasaydım der:

“Künc-i gamda geçdi 'ömrüm ney gibi efgân idüp
Sen cefâ-gâre havâdâr olmayaydum kâşki” (Figânî- CIV/2)

Gönülde yanan aşk ateşini gözden akan yaş teskin etmez. Âşık, vuslat arzusuyla aşkın nârına yanar ama nafîle bir bekleyiştir. Yanma eylemi yaşanmıştır ve sonunda keşke böyle aşka düşüp yanmasaydım diyor Figânî:

“Eşk-i çeşmüm itmedi teskin firâkun âteşin
Nâr-ı hicrânunla bâri yanmayaydum kâşki” (Figânî- CIV/3)

İnsan bazen bir davranışından bazen bir sözünden pişmanlık duyar. Âşık, cefaya tahammülü kalmayınca sevgiliden merhamet diler. Bu tahammülsüzlük sevgili nazarında hoş karşılanmaz ve âşığı aşktan azat eder. İş işten geçmiştir, âşık merhamet dilediğine pişman olmuştur:

“Bendene rahm it didüm ü benden âzâd ol didi
Ey dirîgâ sabr ideydüm dimeyeydüm kâşki” (Figânî- CIV/4)-

Sevgilinin ettiği cevr ü cefadan nâdim olması pek rastlanan bir durum değildir. Bu davranışı göstermesi divan şiirinde nadir rastlanan bir duygu durumudur. Âşık, o denli ağlayıp inlemektedir ki sevgilinin taş kalbi yumuşayıp keşke bu kadar zulm eymeseydim diyor:

“Âh u efgânüm Figânî işidüp dil-ber didi

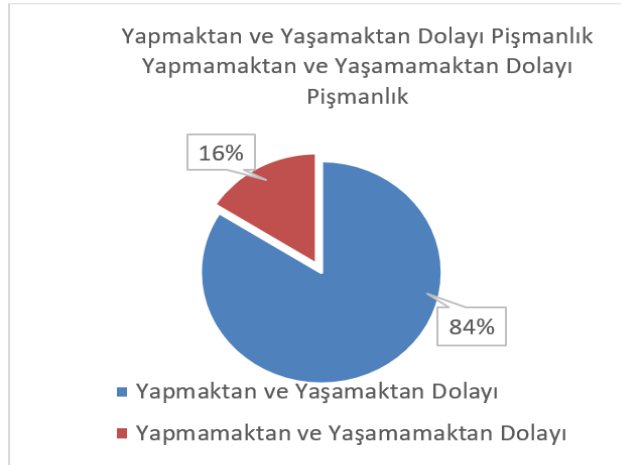
Ben şeh-i 'âli ana zulm itmeyeydüm kâşki" (Figânî- CIV/5)

Sonuç

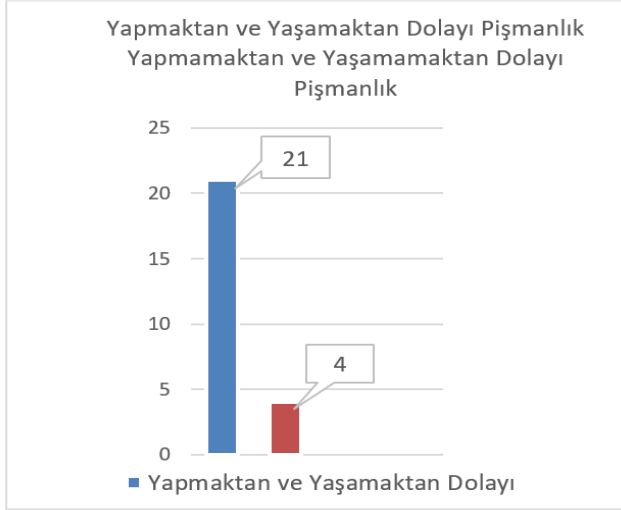
Sayfa | 79

XVI.Yüzyıldan seçilen beş şâirin keşke redifli şiirlerinin değerlendirilmesi sonucunda yaşanan pişmanlıkların dikkat çekici neden ve kaynakları şunlardır:

1. Sevgiliyi görüp âşık olduktan sonra aşkın getirdiği sıkıntıları, dert ve kederleri çekme sürecinde pişmanlık yaşanmıştır.
2. Aşka düşme nedenleri olarak, görme, zülfüne dolaşma, boyunu görme, endamı seyretme gibi nedenler gösterilebilir.
3. Vuslat arzusu, sevgiliden vefa bekleme ile geçen günlerin sonunda bunun gerçekleşmemesi ve hicran derdinden kurtulama.
4. Tevbe etmekten dolayı pişmanlık.
5. Sevgiliyi bir başkasının yanında görmekten dolayı yaşanan hezeyan.
6. Aklın başa gelmesinden, delilikten uzaklaşmaktan dolayı yaşanan pişmanlık.
7. Sevgili uğruna boş yere dökülen gözyaşlarından dolayı pişmanlık.
8. Sevgilinin sözlerine, vaatlerine inanmaktan dolayı yaşanan hayal kırıklığı.
9. Sevgiliyi ancak rüyada görebilen âşığın rüyadan uyanmasından dolayı gerçekle karşılaşması
10. Gösterilen sabırsızlıktan dolayı yaşanan pişmanlıklar gibi nedenler dikkati çekmektedir.

Şekil 1. Yapmaktan ve Yaşamaktan Dolayı Pişmanlık

Şekil 2. Yapmaktan ve yaşamaktan dolayı pişmanlık

Kaynakça

- Ak, C. (1987). *Muhibbî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akkaya, M. (1992). *Şemsî Paşa Divanı* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıcı, H. (2015). *Kur'an'da pişmanlık psikolojisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M.A. (1981). *Hayretî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erenay, H. (2018). *Kur'an'da itiraf ve pişmanlık olgusu*. [Doktora Tezi] Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahan, A. (1966). *Figânî ve Divançesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Nevruz, Y. (1991). *Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine açıklamalı büyük sözlük*. Ankara.
- Özdemir, N., Düzgüner S. (2020). Psikolojik açıdan suçluluk, pişmanlık ve günahkarlığın kapsamı ve yakın kavramlar arasındaki yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49, 497-529.
- Tulum, M., Tanyeri, M.A. (1981). *Nevî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Zeelenberg, M., Pieters, R. (2007). A teory of regret regulation. *Journal of Consumer Psychology*, 17(1), 3-18.